

RÉGI KÉZIRATOK TATAROZÁSA.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

A könyvtári élet egymásután veti föl égető kérdéseit s annál szaporábban, mennél elevenebben él s mennél intenzívebben működik. A mindennapi élet számára berendezett s a tudományos világba beleállított könyvtárak, mint élő és folyton ható organizmusok, újabb meg újabb problémákat, elméleti vagy gyakorlati igényeket támasztanak, s ezek elől kitérni alig lehet, legálább is nem tanácsos. Mert, ha az első pillanatban a föltámadott kérdés nem fenyeget is kiméletlen kudarczczal, a könyvtárnok soha sem lehet nyugodt a felől, hogy fejére nem nő, hogy nem hordja-e magában oly fejlődésnek csiráit, melyek később megtréfálják vagy megleczkéztethetik. Legújabbban megint fölmerült a régi, inkább ódon kéziratok tatarozása, mely a művelt világnak minden könyvtárnokát nagyon közelről érdekli. Nem új, de annál lényegesebb, s annál érdekesebb, hogy bár régen kísért — nyilvános eszmecsere tárgyaul nem szerepelt a szakirodalomban. *Ehrle* Ferencz, a vatikáni könyvtár gyűjteményeinek tudós őre, veti most föl az ódon kéziratok tatarozásának sok könyvtárban nagyon sürgető kérdését, s ő maga egyben sok szerencsével oldja meg a bonyolult kérdésnek talán leglényegesebb részeit.

Abban az irányban, a mint *Ehrle* indul, bennünket közelebről nem érint a dolog. Papiros-tekerceink, korai pergament palimpsestjeink, háncs-kézirataink, — sajnos — nincsenek, romlásnak sem lehetnek kitéve, de pergament-kódexeink és papir-kézirataink sőt ősnymtatványaink között nem egy van, a mely gondos tatarozásra vár, okleveleink, leveleink és egyleveles nyomtatványaink közül is többet megtámadott a romlás, akár hányt-vetett sor-suknak viszontagságai, akár romlandóbb anyagjukban rejlő belső okai miatt. Mégis, bennünket *Ehrle* fejtegetései most és egyelőre inkább csak elméletileg érdekelnek, de egyúttal figyelmeztetnek

arra, hogy ezzel a kérdéssel nekünk is számot kell vetnünk. Most még úgy vagyunk, hogy e gyakorlati föladat nem sürget, gyűjteményeinket komolyabb veszély nem fenyegeti, de ne feledjük el, hogy zivataros századaink alatt ápolt művelődésünk emlékei magukon hordják szülő századaiknak eredendő bűnét: viszontagságos multjuk után többé-kevésbé rongáltan jutottak el hozzánk, a kik megbecsüljük azokat és gondos őrizet alatt föntartjuk a késő jövődönék. S épen e miatt e tárgy nálunk is mihamar napirendre kerülhet, s bizonyosan nem lesz fölösleges *Ehrle* eredményeivel foglalkoznunk. Érdekes, hogy régebbi művelődésünk emlékeit nem annyira a messzire visszanyúló mult, hanem bizonytalan sorsuk, sok veszedelem közt történt vándorlásuk viselte meg. Tatárdúlás, törökjárás, német háborúk között, menekülő klastromok hurczolkodásaiban, felperzselt városok romjai alatt, költözőkődő hiteles helyek, megyei székvárosok vándorlása közben mily sok emlékünknél kallódhatott el teljesen, s a mit a véletlen megmentett, mily gondozatlanul hevert mindaddig, míg valamely nyilvános gyűjteményben vagy hozzáértő dilettáns keze között biztos helyen meg nem nyugodhatott!

Ha nem is általában, de nagyrészen megfelelő sors jutott részül a külföld művelődése kéziratok emlékeinek is, s így más könyvtárak is hasonló helyzetben vannak, mint a Vaticana s másutt is számos rongált vagy elrongyolt kézirat várja a tatarozó kezét. A könyvtári disciplinának újabb föllendülése előtt minden könyvtár magára hagyatva, szinte tehetetlenül nézte, mint porlik el a vastagon fogó nádtollnak gubacsos vagy cserhéjjal készített tintája nyomán a gyengébb papiros, s mint eszi a festék a miniatúrák színes részeit, vagy hogy mállik szét a nedvességjárta könyv papírja s mily károkat okoznak a fatablák szú-lakói a pergamen-kötetekben. Ilyen esetekben a könyvtárnokok magukra hagyva, vagy csak a saját rátermettségükre szorítva, kísérleteztek, néha szerencsével, legtöbbször legföljebb szomorú tapasztalatokkal gazdagodva. Mert az ily kísérletek eredménye nem azonnal, hanem csak évek múlva tűnt föl, gyakran mint a kötetből kihulló ízék, vagy mint elbarnult, megfeketült papír, melyen a kalamus nyoma alig olvasható. Ma kedvezőbb helyzetben vagyunk s egymást támogatva, könnyebben leszámolhatunk a fölmerülő kérdésekkel, de kötelességünk is, hogy velök leszámoljunk. S míg *Ehrle* az V—VI.

századi palimpsestek tudományos kincseinek megmentésén fáradozik, mi a magunk művelődésének szakadozott és romlásnak indúlt emlékeit óvogassuk, mentegessük. Foglalkozunk tehát a régi kéziratok tatarozásával, hogy megismerkedjünk *Ehrle* eredményeivel s ösztönt nyerjünk a magunk körében való tovább munkálkodásra.

Kétségtelen, hogy minden kézirat-gyűjtemény vezetője kötelességének ismeri, hogy becses kincseit ne csupán a jelenkor számára tegye hozzáférhetővé, hanem fõntartsa, megõvja s megõrizze a jövendõ számára. Ez okból különösen figyelnie kell arra, hogyan bánják a romlásnak induló darabokkal, még pedig kettõs czélt tartva szem elõtt: azt, hogy a romlásnak ne csak elejét vegye s a sérülést vagy romlást szenvedett darabok hiányait lehetõleg pótolja, de fõnmaradásukat a lehetõség szerint biztosítsa. Ez a fõadat kétségtelenül nagy felelõsséggel jár. Ha romlani engedi, ép úgy terheli a felelõsség, mintha tataroztatja, s épen e miatt a könyvtárnokok legtöbbször passzív szemlélõk maradtak a szuvasodó vagy revesedõ kéziratokkal szemben, úgy okoskodván, hogy tart a meddig tart, s így még mindig jobb, mintha egy bizonytalan eredményû eljárásnak áldozatul esnék. Persze, a mentési kísérlet nem történhetik meg a nélkül, hogy gondos és alapos vizsgálat útján a baj okáról meggyõzõdést ne szerezzünk. S hogy eddig kevés sikerrel találkoztunk, annak oka épen az volt, hogy a baj okát nem tudták megtalálni; de volt más oka is — minden ilyen törekvés elszigetelten maradt s okulásul és tanúlságul nem szolgálhatott a szakembereknek. Pedig a tudomány érdekében nagy mulasztás terheli a könyvtárnokot, ha a közösen fenyegetõ baj ellen védekezni nem segít. Hibás az, a ki a romló kéziratokat nem tatarozza, hibás az is, a ki nem teljes gondossággal és óvatossággal jár el. Az egész kérdésnek sok kellemetlen oldala van s azért nem is igen szeretnek róla beszélni; a könyvtárak pedig legtöbbször csak úgy védekeznek ellene, hogy fenyegetett kézirataikat és kényszerhelyzetüket egyaránt takargatják és óvják profán szemek elõl. E tartózkodás az egyik oka annak, hogy a kérdés, noha nem egy könyvtárnak már nagyon körmére égett, nem került a nyilvánosság elé s még maig sincs minden irányban kimerítõen megfejtve. A másik oka, hogy a tatarozás fõltétlenül felelõsséggel jár, melyet nem szívesen vesznek magukra az emberek, mert

minden kísérletezés kockázattal jár s az eltévesztett vagy elhibázott próba kész veszedelemmel fenyeget. Eredményét nem is a jelen, hanem a jövő igazolja, s könnyebb belenyugodni abba a biztos tudatba, hogy a revesedő pergamen túl éli a habozó könyvtárnokot, mint a tatarozással járó felelősségre. Így azután a bajjal szemben is bizonyos hanyagság tapasztalható, a romlásnak indult kéziratokat megvédelmezni nem is merik, bár tudnivaló, hogy az ily kézirat jövője veszélyeztetve van. Bizonyos, hogy számos szomorú tapasztalat a könyvtárnokokat óvatossá és kételkedővé tette s így, ha történt is ez irányban egy és más: legtöbbször elszigetelten maradt. *Ehrle* találóan jellemzi az olyan könyvtárnokot, a ki romlatag kéziratra akad gyűjteményében. Mikor rájön, hogy a gondjára bízott tudományos kincs veszni indul: megdöbben s vagy litatlanná teszi a dolgot, vagy csak közvetlen környezetében keres mentőkísérleteket. Pedig a közös érdek már régen egymásra utalta volna a könyvtárakat, s mégis, ha történt is valami e téren, a könyvtár legtöbbször magára, a kérdés pedig elszigetelve maradt s a kéziratok romlottak tovább.

*Ehrle*nek meg volt az a lelkiismeretessége, hogy a dolognak végére járt, s az a merészsége, hogy az eddigi hagyománynyal szakítva, a régi kéziratok tatarozását napirendre tűzte. Midőn a Vaticana gyűjteményeiben számos fenyegetett s kiválóan nevezetes ódon kéziratra bukkant, nem tett úgy, mint előtte sokan. Nem tért ki a kérdés elől, hanem nekivágott. Tanulmánya tárgyává tette a romlandó darabokat, vizsgálat alá vette, hogy és miáltal romlik minden egyes kézirat, tipikus vagy egyéni baj fenyegeti-e azokat s mily eljárással lehet a baj továbbterjedésének elejét venni s máról a késő holnapra is biztosítani lehető ép állapotban való föntartásukat. Tanulmányait kiterjesztette más gyűjtemények anyagára s romlott kézírataira, valamint arra, hogy másutt hogyan védekeznek e romlandóság ellen. Társat keresett, a kinek vegytani ismeretei s kézi ügyessége által képessége van őt e nehéz feladatnak technikai részében segíteni és csak azután fogott hozzá egyes kísérleteihez, mikor már elméletileg és tapasztalatilag fölfegyverkezve, eléggé erősnek érezte magát. Eredményeit most teszi közzé, abban a reményben, hogy megosztja szaktársaival felelősségét és aggodalmait, s hogy e kérdést állandó tárgyalásra tűzve ki, elvárhatja, hogy a könyvtárnokok, összefogva s egymást

tapasztalataikkal és kísérleteikkel erősítve, teljesebb sikerrel fognak küzdeni értékes kincseiknek láthatatlan ellenségei ellen. Tisztaban van azzal, hogy még nincs megoldva e kérdés, s annál kevésbbé, mert a bajnak okait sem sikerült még földeríteni; hogy minden kísérletet csak a jövőendő igazolhat s hogy minden kármentő próbát csak a legnagyobb elővigyázat és gondosság garantálhat. A technikailag képzett s kézi ügyességgel bíró munkatársnak csak oly nagy szerepe jut a kísérletezésben, mint a könyvtárnoknak s nem szabad elfelejteni, hogy magunknak dolgozva, a köz érdekében munkálkodunk s a tudománynak teszünk hasznos szolgálatot. *Ehrle* tanulmánya és eredményei mindenesetre elismerést kívánnak s illő becsben fognak tartatni, nem csupán mert úttörő és merész kritikusa az eddigi állapotoknak, hanem mert őszinte lelkesedéssel kezdett munkájának máris számottévvő sikere van. Már most csak azon fordul meg a kérdés: megszívleljük-e tanácsát s hozzájárulunk-e mindannyian tapasztalatainkkal és buzgalmunkkal, mert a kérdés nem *Ehrle* és a *Vaticana*, hanem mindannyiunk és a tudomány érdeke.

A pergamen-kéziratok romlását, egyes individuális kárt vagy sérülést nem számítva, különösen két esetben tapasztalta. A palimpsesteken és a nagyon finom és vékony, síma pergameneken, amazokon a romlandóságot az első írás láthatóvá tételére szánt reagentiák káros hatása, emezeken a kézirat tintájának maró tulajdonsága okozta. Nagyobbrészben a palimpsestek szenvedtek, minnek oka gubacs- és csersavval készített reagentiák használása és a *Gioberti-tinktúra* alkalmazása volt. A kétféle reagentia által okozott károkat elméletileg föl lehet ugyan megint két csoportra osztani, de annak a gyógyító és védekező eljárás szempontjából semmi gyakorlati jelentősége nincs, mert akár egyik, akár másik reagens támadta is meg a kéziratot — a kármentő eljárás változatlanul ugyanaz marad. A gubacs-csersavas reagens sárgásbarnára, nagyobb mértékben, s főként forrón alkalmazva sötétbarnára, sőt majdnem feketére festi a pergament; de másféle savak is okozhatnak megfeketedést. A *Gioberti-tinktúra* szép világos vagy sötét-kékre festi a pergamentet. S így e színekről könnyen felismerhető, melyik reagenst használták. A párisi palimpsesteken a *Gioberti-tinktúra*, *Veronában*, az *Ambrosiana*, és a *Vaticana* kódexein a gubacs-csersavas reagens mutatkozik jellemzőnek, a nápolyi kéz-

iratokon vegyesen, s másutt s másféle reagensek aránylag jelentéktelen romlást okoztak a kéziratokon. De mindenik reagens egyformán elvassa a pergament s főként a második írás tintájára hat oly rombolólag, hogy alatta a pergamen egészen megromlik, a bőr kilikacsosodik s a betűk alul kihull — elporlik. A kik ez irányban vizsgálódtak, eltérnek véleményükben, s míg a nagyobb rész a reagens-savakat okozza, egy kisebb párt szerint egyedül csak a második írás tintája eszi ki a pergament. *Ehrle* megfigyelése szerint az evődést a reagensnek a második kéz tintájával való egyesülése következtében támadt vegyi folyama idézi elő. S azt fűzi hozzá e megjegyzéséhez, hogy a második kéz tintája magában is okozhat evődést, a nélkül, hogy a reagens hatna rá, de ily esetek csak szórványosan és csak a nagyon vékony pergamen-kéziratokon fordulnak elő, s akkor ép oly tüneteket mutatnak, mint a másodsorban említett pergamen-romlások. Ha reagens-savnak nem volna a dologhoz köze, hogyan kellene magyaráznunk azt a tapasztalatot, hogy egy ugyanazon kéziratnak egyik levelén a második írás tintája alatt a pergamen nem indult romlásnak, míg a mellette fekvőn, noha minőségük egyforma, veszendőnek látszik? S azonkívül, hogyan van, hogy az evődés legtöbbször azokon a leveleken jelentkezik, melyeket a reagens-sav jobban megfestett, míg a melyeket megkimélt, vagy csak fölszínesen ért a reagens, azokon a romlás kisebb? Azonkívül nagyító alatt szembetűnő különbségét kell látnunk a reagenssel kezelt s a reagens nélkül maradt levelek állapotában. Közvetlenül oka tehát a reagens és a második tinta érintkezése alkalmával megindult vegyi folyamat, s ez ellen kell dolgoznunk, ha az evődést megakarjuk akadályozni.

A másodrendben említett esetek megvizsgálása arra tanította *Ehrlet*, hogy a nagyon finom és simított, könnyű pergamenen annak evődését egyedül csak a tinta okozza. Az V—VI. századi legrégebb biblia-kéziratokat, milyen a Codex-Alexandrinus, a British Museumban s a Codex-Marhcallianus a Vaticanában, stb. tanulmányozva s pergamenjüket megvizsgálva, tudta megállapítani, hogy romlásukat az ismeretlen vegyi alkotórészü tinta maró-sava okozta. Úgy látszik első pillanatra, hogy ártatlan jelenséggel állunk szemben, s mégis magán hordja a veszedelem jegyét. Nem használ itt az a vigasztalódás, hogy a betűk formája megmarad az

evődés után is, s így a kézirat olvashatósága nem szenved, mert az idők folyamán a pusztulás megtámadja a sorokat, majd a lapokat s végül is csak az üres keretek maradnak hátra. Eme károk gyökeres gyógyítása a pergament pusztító savak közömbösítése által történhetnék a legtermészetesebben, de komoly megfontolás után arra az eredményre kellett jutni, hogy ez az eljárás csak igen kevés reményt nyújthat. Hasonlóképen abba kellett hagyni a reagens-sav kimosására irányuló törekvést, mert a második tinta s a reagens-sav vegyi hatása oly erős, hogy a gyökeres kimosás megsemmisítené a második szöveget s ugyan mi maradhatna meg ily mosás után az első szövegből is? Hanem azért ebben az irányban is sikeres kísérletek történtek, s a gubacs-savnak alkoholban vagy más oldatban készített oldatával sikerrel lehetett kísérletezni. Csakhogy a kísérlet kétoldalú; ha sikerül, mindkét írás nyer olvashatóságában, ha nem sikerül, mindkét szöveg szenved.

Ezek szerint a közömbösítési eljárásnak kevés eredménye lévén, más útát és módokat keresett Ehrle s indirekte próbálta megakadályozni a maró-savak rongáló hatását; erősíteni a pergamen ellenállását, s úgy, hogy használat közben se legyen további pusztulásnak kitéve. E célra kibontotta a kéziratot kötéséből s a külön álló leveleket eredeti rendjükben megtartva, külön-külön vette kezelés alá s külön-külön két finom üveglemez közé szorította. Ennél az eljárásnál kiváltképen arra figyelmeztet, hogy a kötet megbontása, a leveleknek tisztogatása és sorrendjének megőrzése mennyire elővigyázó és mily pedans munkát kíván, s hogy a használandó üveglemezeknek tisztáknak s a közéjük tett pergamen elzárásának légmentesnek kell lenni, nehogy a hygrometikus hártya az időjárás változásaival is szenvedjen. Ennek az eljárásnak egyik előnye, hogy a levelek használhatók s a velük való bánás alkalmával a további romlástól védve vannak. Különösen a törékeny papirus-kéziratok megóvására ajánlatos ez a mód, ha az evődés még beléjük nem állott, de már evődött pergamenekre, vagy abban szenvedő hártványokra, ha romlásuk tart, nem ajánlatos, mert az evődés még az üveglemezek között is, bár lassúbb tempóban, egyre terjed. De ez a mód, a finom üveg drágasága s a kezelésnek nehézsége s az így elkészített kéziratnak szükséges nagy hely miatt nemcsak költséges, hanem

kényes és sok helyet igénylő. S ha *Ehrle* alkalmasabb módot nem talál, ezt fogadja el — minden alkalmatlan és drága volta daczára. De keresett és talált más eljárást — a *gelatinnal*.

A gelatin, a kemikusok teóriája szerint, anyagában és halmazállapotában nem változik, tehát ha tiszta, megtartja átlátszóságát és megmarad abban az állapotban, a hogyan a konzerváló a hártýára rávitte. Ez a vélemény elméletben pompásan bevágott s gyakorlatilag is bevált, mert *Ehrle* egy római fényképész műtermében 12—15 év óta gelatin-boríték alatt tartott s teljesen épen megőrzött negatívokat talált, sőt a gelatin-boríték is változatlan maradt, sem el nem homályosult, sem meg nem sűrűsödött. Természetes, hogy a legtisztább s minden idegen elemtől ment desztillált anyagról kell gondoskodni, milyenül *Ehrle* a francia aranyérmes gelatint ajánlja.

A gelatin-mód meglehetősen hosszadalmas eljárást igényel. Először is a kéziratot föl kell bontani, egyes leveleit kisimítani s megtisztogatni s végül pergamen-hulladékokból készített dekoktumban telíteni, hogy a megóvandó pergamen-leveél eredeti konzisztenciáját lehetőleg visszanyerje. A pergamen rendszerint megránczosodik, fodrossá lesz s e miatt gondosan ki kell egyengetni, a mi kétféleképen történik. Egyszerűbb módja az, hogy nyirkos itatós papírlapok közé mérsékelt préselés alá téve, magától kisimul, de ilyenkor vigyázni kell, hogy a tinta nedvességet ne kapjon, s azért ezt a módot csak erős és jól konzervált pergamen kármentése esetében ajánlhatja. Gyöngé és nagyon romlandó pergamen-levelek e célra készített ólom-szekrényekben kezelendők, úgy, hogy alkalmas eljárással az ólom-szekrény belső levegőjét nyirkossá tesszük s a leveleket finom fonál- vagy nickelezett dróthálón légmentesen belezárjuk. A kisimult leveleket portól s más szennytől gondosan kitisztítva s edző pergamen-dekoktumban megfürösztve — gelatinozás alá elkészítettük. Direkte nem lehet a gelatint rákenni, hanem lassanként s kissé hosszadalmas és nagy vigyázatot igénylő gondos bánásmóddal, melynek leírását *Ehrle* aprólékos körültekintéssel adja említett tanulmányában, s különösen arra figyelmeztet, hogy formolt csak meghatározott és mérsékelt mennyiségben keverjük a gelatinba, s hogy a mentő eljárást csak hozzáértő munkás kezére bízhatjuk. Figyelmeztet arra is, hogy necsak a rongált helyeket vonjuk be, hanem az

egész levelet, a melyen evődésnek nyoma van. Ezzel az eljárással legalább első célunkat érjük el, hogy t. i. használhatóvá tesszük a kéziratot, konzerváljuk úgy, hogy a velebánás kevesebb veszéllyel fenyegeti. De hogy a további evődést megtudjuk-e akadályozni? *Ehrle* nem mond határozott választ. Attól tart, hogy a gelatint sem tartja tiszteletben a maró sav, de reményli, hogy legalább nem a pergament, hanem a gelatint eszi, s ha hosszabb idő múlva a romlás jelei megint mutatkoznának, az eljárást ismételni lehet. Végül megjegyzi, hogy a gelatin-réteget minden baj nélkül el lehet távolítani a hártýáról, ha azt venné az ember észre, hogy valamiféle veszély fenyegeti a pergamentet. Az egyes leveleket újra könyvbe s a régi sorba szedve, egybefűzni már könnyebb dolog s *Ehrle* kétféle módot is ajánl. Nem kedveli ugyan a könyvformát, mert a levelek egymást érintve s dörzsolódva, forgatás és hajlingatásnak kitéve, sokféle káros sérülést szenvedhetnek, s miniatúrák épentartására a könyvforma még veszedelmesebb, hanem a helyett az album-féle berendezést ajánlja, a melyet Berlinben és Rómában sikerrel alkalmaztak. Album-karton ráamába celluloid-szalagot ragasztunk s a pergament ahhoz erősítjük, ily módon a hártýa a maga egészében mindkét oldalról látható, az egyes levelek nem érintkeznek s forgatás közben nem hajlanak meg. Nagyobb alakú hártýalevelek albumrámaít úgy kell készíteni, hogy a kartonok (két felét ellenkező oldalról ragasztva össze,) az időjárás változásainak engedjenek, s a hártýát közepes feszítéssel kell beleerősíteni, hogy száraz időben az ereszkedés, nedves időben az összehúzódás számára elegendő tere maradjon. Az albumrámaikat sarokra járó levelekül készítve, kötetbe is lehet foglalni, vagy fa-, esetleg keménypapír-ládácskába helyezni el. Kevésbé értékes kéziratokat nem ily költséges és hosszadalmas eljárással, hanem a British Museumban használt mód szerint lehet, mondjuk — beköttetni. Az egyes leveleket kiszedjük kötésükből és a levél felső haránt szélén papírszalagra erősítve s két pergament közé 2—3 újjnyival szélesebb papírlapokat téve, kötötjük be. Így azután forgatni e szélesebb közbe foliált levelekkel lehet, de olvasni már kissé bajosabb. Hasonló eljárásokat követhetünk minden értékesebb hártýa-kódex megóvására, s a gyakorlati és ügyes könyvtárnok legjobb belátása szerint mindenkor megtudja itélni, hogy mikor és mily kármentőhöz forduljon.

Ehrle, hogy tanulmánya teljességét megadja, foglalkozik még a papírkéziratok kármentésével is, ámbár ezen a téren már nem egy úttörő járt előtte s maga is táposott ösvényen jár, de még itt is vannak tulajdon eredményei, de vannak kifogásai is. Ezek közül az egyik megint csak elméleti, a másik gyakorlati. Nem volna következetes, ha nem kifogásolná s ha a papír bajait, romlását, pusztulását passive tűró könyvtárakra egy csendes megjegyzést nem tenne. Tesz is s abban is következetes, hogy a papírkéziratok tatarozásáról is saját tapasztalásai, megfigyelései s más könyvtárakban s műintézetekben végzett tanulmányai alapján számol be.

Legelőbb is az átlátszó papír ellen szól, elítélve mind a két fajta transparens papirozt, a melyet eddig használatban látott s a melynek megbízhatatlan voltáról meggyőződött. Nem szereti sem a vékony papírnemeket, a melyeket terpentín vagy más olajféle folyadék fölhasználásával tesznek sajátságosan áttetszővé, sem a finom japáni papirozt, a mely nem idegen anyagok hozzájárulásával válik áttetszővé, hanem egyedül anyagának és gyártásának finomsága által. A maga könyvtárában tett lehangoló tapasztalások alapján sürgősen figyelmeztet arra, hogy a transparens papiroznak mindenféle fajtája megbízhatatlan a kéziratok rongált papírjainak tatarozására. Körülbelül húsz esztendővel ezelőtt a Vaticanában az olasz vitriolos tintától megrongált papírkéziratok tatarozását a transparens papirozzal kezdték csinálni. Az első évek mellette bizonyítottak, de a későbbi alakulás ellene. A kézirat eleintén pompásan olvasható és tisztán maradt, de utóbb, 8—10 év múlva látták, hogy az ily módon borított levelek fehér színe sárgára, majd sötétsárgára változott, s az olvasás is bajosabbá vált. E mellett a papiros keményebb, a ragasztó szer merevítő hatása alatt pattogóbb lett, úgy, hogy az eredeti papírt is rongálta. Másutt is így jártak vele ámbár sokkal finomabb átlátszó papírt használtak, ámbár hosszabb ideig másutt is az e nemű kísérletek példányképeül tartották a transparens papirozzal való elbánást. Ennek az lett a következménye, hogy használatból kirekesztették e papírt s helyette s pótlására más anyag vagy eljárás után néztek. S miután a Vaticana hiában kérdezősködött más külföldi könyvtáraknál, műhelyének egyik munkása a fátyolszövetre terelte szerzőnk figyelmét. A sokféle megkísérlett kérdezősködésre nyert válaszokból kettőről nyert

bizonyosságot: hogy másutt nem tudnak rajta segíteni s hogy a vitriolos tinta, mely a papirosban olyan rongáló károkat okoz, a XVI. és XVII. századokban Olaszország sajátossága s így későn jelentkező káros hatása is főként Itáliát sújtja. De a Vaticana e sajnálatos tapasztalatra maga talált kármentőt a crépeline (selyemfátyol) szövetben. Kísérletül előbb középfinomságú fátýolszövetet alkalmaztak, a mi minden tekintetben nagyon jól bevált, de a fehér szálak csillogása kápráztatta az olvasó szemét, s így nehezítette a szöveg olvasását. *Ehrle* ekkor egy lyoni gyárostól a selyemnek nyers színében készített fátýolszövetet kért s kapott. A vele tett kísérletek kitűnően megfeleltek minden várakozásnak s méltán, mert a teljesen átlátszó, szövetében erős, puha és a szemet nem bántó védő boríték a papírt teljesen biztosította úgy a szakadozástól, mint a kimart részek elhullatásától s a kézirat olvashatósága és könnyű kezelése sem esett kifogás alá. Ezóta *Ehrle* a transparens-papírral tatarozott kéziratokat mind fátýolszövettel tataroztatja, bár a papiros lefejtése sok bajt okoz.

Végig kísérve fejtegetéseit, örömmel zárjuk be jelentéstévő sorainkat. A könyvtárak kéziratós emlékei megóvására, tatarozására, úgy hisszük, becses tanításokat nyertünk tőle. A legkevesebb, a mit tehetünk, egyelőre az, ha tapasztalatait és tanácsait megfogadva, iparkodunk azokat a magunk javára értékesíteni, s a legillendőbb, a mit viszonzásképen adhatunk, ha hazai szakembereink figyelmébe ajánljuk első sorban magát a fontos kérdést, másodsorban annak szerencsés úttörőjét és lelkiismeretes gondozóját. Mi pedig vonjuk le a legszükségesebb tanúságot: nekünk is vannak megtámadott, romladozó kézirataink, védjük, tatarozzuk és tartjuk fenn azokat az utókor számára, mely felelőssé méltán tesz bennünket az esetleg bekövetkező károkért.

E. P.